

Karakalpak language there is a probability in modality without the exceptions of certainty degrees.

References

1. Thompson, G. An Introduction to Functional Grammar. Tokyo: Arnold Ltd. 1996. -P.57.
2. Palmer, F. R. Mood and Modality. Cambridge: Cambridge University Press.1995. -P. 51.
3. Nuyts, J. Epistemic Modality, Language, and Conceptualization. Amsterdam Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.. <https://doi.org/10.1075/fol.9.1.10car> 2000. -P. 428.
4. Jumino Suhadi. Epistemic modality and deontic modality:two sides of a coin. Medan, Indonesia, Islamic University of North Sumatra. 2011. -P.170-172.
5. Баскаков Н.А. Каракалпакский язык, II фонетика и морфология. –Москва-Ленинград: 1952. –С. 477.
6. Даўлетов М., Дәуенов Е., Бекбергенов А., Ешбаев Ж., Хәзирги каракалпак әдебий тилиниң грамматикасы. – Нөкис: 1994. 412-б.
7. Karimbaev S. “Qaraqalpaq tilinde modal sözler”. Qaraqalpaq mámleketlik universiteti. –Nókis: 2019. 20-21-b.
8. Bybee J. Modality in grammar and discourse /J. Bybee – Amsterdam: 1995. –P. 640.
9. Dáwletova A., Dáwletov M., Qaraqalpaq tili: Morfologiya hám sintaksis. 7- klass ushin sabaqlıq. -No‘kis: 2013. 57-61-b.

РЕЗУМЕ. Modal kategoriyaning namoyon bo‘lishida keng ehtimollikning mavjudligi, albatta, bu kategoriyaning umuminsoniy hodisa ekanligidan dalolat beradi va uni o‘rganish til konstruksiyasining mohiyatini tushunish uchun katta ahamiyatga ega. Mazkur maqolada ingliz va qoraqalpoq tillarida tilning eng murakkab va keng qamrovli modallik kategoriya-siga bo‘lgan munosabatlari hamda modallik kategoriya-sining ifodalanishini tahlil qilinadi.

РЕЗЮМЕ. Наличие широкой вероятности в проявлении модальной категории, безусловно, свидетельствует о том, что эта категория является универсальным явлением и её изучение имеет большое значение для понимания сущности языковой конструкции. В данной статье анализирует отношения языка к наиболее сложной и всеобъемлющей категории модальности в английском и каракалпакском языках, а также выражения категории модальности.

SUMMARY. The presence of wide probability in the manifestation of the modal category, of course, indicates that this category is a universal phenomenon and its study is of great importance for understanding the essence of a language construction. In this article, the author analyzes the relationships of the language to the most complex and comprehensive category of modality in English and Karakalpak, as well as the expression of the category of modality.

ЛИНГВОМАДАНИЯТШУНОСЛИК ТИЛШУНОСЛИКНИНГ ТИЛНИ МАДАНИЯТ ФЕНОМЕНИ СИФАТИДА ЎРГАНАДИГАН ЙўНАЛИШИ СИФАТИДА

К.Борибаев – стажёр ўқитувчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: назария, тил, маданият, ёндашув, ижтимоий муносабат, мулоқот, лингвомаданиятшунослик, оламнинг лисоний тасвири.

Ключевые слова: теория, язык, культура, подход, социальные отношения, коммуникация, лингвокультурология, языковая репрезентация мира.

Key words: theory, language, culture, approach, social attitude, communication, linguoculturology, linguistic representation of the world.

XX аср бошларидан буён кўплаб илмий назариялар, тил ва маданият ажралмас бирлик деган ғояга асослана бошлади. Маданият тилшунослик билан шунчаки ёнма-ён соҳа сифатида эмас балки “инсон сири, тил ва матн сирини чуқур таҳлилларсиз тушиниб бўлмади” деган феномен сифатида тадқиқ қилинади [7:59].

“Тил ва маданият” муаммосининг тадқиқ қилинишида И.Г. Ольшевский муаммони ўрганиш учун уч хил ёндашувни таклиф этган. Улардан биринчиси, файласуфлар томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, (С. А. Атановский, Г. А. Брутян, Э. С. Маркарян), тил ва маданиятнинг бир томонлама уйғунлигини инobatга олиб тузилган. Воқеъликдаги ўзгариш туфайли тил ҳам ундаги маданий ва миллий стереотиплар ҳам ўзгариб боради. Мухтасар қилиб айтганда, давр ўтган сайин маданий–миллий андозалар ва тилнинг ўзи ҳам ўзгаради. Иккинчиси ёндашув эса тилнинг маданиятга кўрсатадиган таъсирини ўзида тақозо қилади (В. Гумбольдт, А. А. Потебня, Й. Л. Вайсгербер). Учинчи ёндашув эса тилнинг ва маданиятнинг бир бирига ўзаро таъсири оқибатида келиб чиққан бўлиб, бир томондан тил маданиятнинг асосий таркибий қисми, маданият ҳам тилнинг таркибига кирган асосий бирлик ҳисобланади [8:18-19].

Инсон фаолиятининг бирон бўлаги натижасида тил ва маданият ўртасидаги уйғунликни аниқлаш мумкин. Айнан шу фаоллик бўлагига тил ва маданият таъсири уйғунлашган бўлса, тадқиқот учун ҳам имконият яратилади [11:106-107].

Инсон ўзини тутиши, ахлоқини унинг психологияси, тилини ҳар томонлама ҳаммага тушунарли бўлиши фанга киритилмаган омилдир. Лекин бу масала

юзасидан ҳам кўп баҳс мунозаралар юритилади. Маълумки, «маданият» тушунчасининг мазмуни аниқланмаган. Маданият деб табиатга киритилмаган объектлар, яъни бинолар, қурилмалар, кийимлар, овқаттайёрлаш усуллари, ижтимоий муносабат, вербал ва новербал мулоқот, болалар тарбияси, таълим, дин, эстетик афзал кўриш, фалсафа ва бошқалар.

Жуда кўп ҳолларда маданиятнинг моддий ва маънавий, санъатга оид синфларга ажратилиши ҳам кўп учрайди. Маданиятнинг моддийлик ва маънавий қадриятларга бўлинишини олимлар илмий абстракция деб баҳолаб, маданиятнинг яхлитлиги ҳақида ҳулоса қабул қилишди. Унда ҳар бир моддийлик яратилишидан олдин инсон онгида ғоя сифатида шаклланган бўлиши керак. Шу билан боғлиқ равишда ҳам маданиятнинг компонентларини аниқлашнинг иложи йўқ. Шунингдек, “маданият” деганда “воқеа ва ходисалар, аломат, белги ва предметларнинг кенг доираси” тушунилиши ҳақида ҳам фикр йўқ эмас.

Турли маданият гуруҳларида айнан бир тушунчанинг қатламларида турли фикрлар жамланади. Мисол учун, хитойликлар учун оила “бахт ва гармония” рамзи бўлса, пул эса “муҳим, кўп, оз, яхши ва қимматбаҳо” деб баҳоланади. Ўзбек маданияти вакиллари учун эса оила муқаддас, саждагоҳга тенгланган, пул эса қўлнинг кири деб баҳоланади.

Хуллас, турли маданиятлар ўртасидаги фарқларга мисол келтирилмаган бўлса, рўйхат чексиз бўлиши аниқ. Ҳаётнинг турли жабҳалари турлича қадрият сифатида баҳоланади. Таомлар ҳам ҳамма ерда турлича тайёрланади ва ҳк.

Айнан шу сабабли ҳам инсонлар бутун дунёда бир бирларини тушунишлари учун тилни билишнинг ўзи етарли эмас, бир бирининг маданиятини ҳам ўрганиш керак.

Лингвомаданият (Лингвокультурология) – замонавий тилшуносликнинг йўналишларидан бири бўлиб, антропоцентрик парадигма доирасида ўрганилади. В.В. Воробьевнинг таъкидлашича, лингвокультурологик тадқиқотлар «замонавий лингвистиканинг барча тенденциялари билан мослашиб, инсон, фикрларш, тафаккур, рухий амалий фаолияти билан узвий боғлиқликда ривожланиб боради» [4]. В.Н. Телиянинг қарашларига кўра эса, «лингвокультурология инсонийлик факторига, аниқроғи, – тилда маданий факторга, лисоний факторнинг инсонга таъсири омилларини ўрганадиган фан. Бу эса лингвомаданиятда – инсон ҳақидаги фанда ўрганиш марказида маданият феномени ётадиган антропологик парадигмага предмет сифатида қаралади [12: 89].

Лингвомаданият – бу тилшунослик ва маданиятшуносликнинг туташган қисмини ўрганадиган соҳа, тилда мухрланиб қолган ва акс этадиган миллатнинг мадания воқеъликларини предмет сифатида ўзида мужассам этади. Лингвистиканинг мустақил йўналиши сифатида лингвокультурология XX асрнинг 90 йилларида фан сифатида вужудга келган бўлиб, «лингвокультурология» атамаси биринчи марта Москва Фразеология мактабининг вакили В.Н.Телиянинг илмий ишларида пайдо бўлди. Бу йўналишнинг альтернатив номланиши сифатида ўзбек тилида лингвомаданиятшунослик, рус тилида эса «лингвокультуроведение» атамаси ҳам пайдо бўлди.

Лингвомаданиятшунослик илмий йўналишининг барча вакиллари бу йўналишнинг табиати кўп фанлар билан туташганлигини алоҳида аҳамият билан эсга олишади [4:7]. Бу фаннинг номланишига аниқлик киритиладиган бўлса, маданиятшунослик фанида инсоннинг табиат, жамият, тарих, санъат ва бошқа соҳалар бўйича ижтимоий ва маданий тармоқларини ўрганса, лингвомаданиятшунослик оламнинг лисоний тасвирида маданиятнинг ментал моделининг лисоний вариантини ўрганади. Лингвомаданиятда диалог, ўзаро мулоқотда акс этадиган тил ва маданият бирликлари асосий предмет ҳисобланади.

Лингвомаданият аъёнларида тил маданият қуроли, унинг бир қисми, шунингдек, маданиятнинг бир авлоддан авлодга ахборот тарзида сақланиб қолиши манбаи ҳисобланади. Шунга кўра, лингвомаданиятшунослик тилни маданият феномени сифатида ўрганади. Маданият ўз ўзидан маълумки, халқнинг, миллатнинг тарихий хотираси, «ўзининг кумулятив функциясига кўра, авлодлар ўртасида мадания боғлиқликини сақлаб қолиша хизмат қилади, маданиятнинг кодланган ахборотларини нафақат тарихдан ҳозирги кунга, балки бугунги кудан эртанги кунга ҳам сақлаб қолишга имкон беради.

Лингвомаданиятшунослик фанининг ривожланиш босқичларини куйидагича ифодалашади: биринчиси, фанни ривожланиш босқичидаги биринчи қадамлар (В.фон Гумбольдт, Э.Бенвенист, Л.Вайсгербер, А.А.Потебня, Э.Сепир ва бошқаларнинг илмий ишлари.); иккинчиси – лингвомаданиятшуносликнинг лингвистика ва маданиятшуносликдан мустақил соҳа

сифатида ривожланиши, ҳозирги кунда эса бу соҳа тараққиётининг учинчиси босқиси ўтаётган бўлиб, кўп тармоқли мустақил лингвомаданиятшунослик соҳаси ривожланмоқда.

Дастлабки босқичларда истисно тарзида лингвомаданиятшунослик фани этнолингвистиканинг бир тармоғи сифатида ажралиб чиқди. Мисол учун В.Н.Телия бу соҳага этнолингвистиканинг бир тармоғи сифатида қараган. В.Н.Телиянинг концепциясида лингвомаданиятшуносликнинг вазифалари этнолингвистиканинг вазифаларига яқин деб қаралган. Бу икки соҳа, этнолингвистика ва лингвомаданиятшуносликнинг бир биридан фарқли жиҳати шуки, этнолингвистика материални тарихий ретроспективда, лингвомаданиятшунослик эса тил ва маданиятнинг синхрон таъсирлашувини ўрганади [12].

Лингвомаданиятшуносликнинг тадқиқот вазифаларини Э.Бенвенистнинг тузган триадаси билан тушунтириш жуда осон– “тил – маданият – инсон шахси” бу олим лингвомаданиятни линза сифатида кўриб, бу линза орқали этноснинг моддий, рухий борлигини кўриш мумкин.

Ҳозирги кунда эса лингвомаданиятшуносликка этнолингвистиканинг бир тармоғи сифатида эмас, балки мустақил илмий соҳа сифатида қаралади. Этнолингвистиканинг лингвомаданиятшунослик билан фарқли хусусиятларини аниқлашга уриниб, тадқиқотлар натижасида этнолингвистикани ҳозирги кундаги маълумотлар, ахборотлар манбаида тарихий хусусиятларни излаб, тааххил қилиш билан шуғулланади. Яъни, муайян этноснинг тарихий маданий ҳаётига тегишли хусусиятларни замонавий материалларда тахлил қилади. Лингвомаданиятшуносликда эса рухий маданият призмаси орқали тарихий ва замонавий лисоний фактлар тахлил қилинади.

В.А.Маслованинг концепциясида бу борада В.Н.Телиянинг илмий изланишларидан фарқли натижаларни кўриш мумкин. Хусусан, лингвомаданият тадқиқотларда синхрония ва диахрония масалалари ҳам тадқиқ қилинади. В.Н.Телиянинг қарашларига кўра, тил ва маданиятнинг синхрон туташуви лингвомаданиятшуносликнинг предмети ҳисобланади: халқнинг синхрон менталитетида мавжуд, олим жонли коммуникатив жараёнларни ўрганади. В.А. Маслова лингвомаданиятшунослик тарихий, замонавий лисоний фактларни рухий маданиятнинг призмаси орқали акс эттиришни аниқлатади, деган фикрни илгари суради. Айнан шунинг учун ҳам лингвомаданиятшунослик ичида диахроник лингвомаданиятшунослик асосий соҳа ҳисобланади [7:12].

Лингвомаданиятшунослик статуси бўйича эса унинг объекти масаласи ҳар доим муҳокамалар остида бўлиб келган. В.Н.Телиянинг тушунчаси бўйича, лингвомаданиятшуносликнинг объекти нафақат миллий маданий маълумот, балки умуминсоний ҳамдир [12: 89]. Масалан, Библия китобида келтирилган маълумотлар биргина халққа эмас, турли халқларга тегишли бўлиши мумкин. В.А.Маслова эса лингвомаданиятшунослик объектни торроқ маънода кўриб чиққан. Унинг фикрича, бу фаннинг объекти нафақат муайян халққа тегишли маданий маълумот, балки, муайян халққа яқин, қардош халқларга ҳам тегишли маданий қадриятларни ҳам қамраб олади [7].

Адабиётлар

1. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание. –М.: Русские словари, 1997. –С. 416.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. –М.: «Высшая школа: 1990. –С.320.
3. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С.Г.Воркачев // Филологические науки. 2001. №1.
4. Воробьев В.В. Лингвокультурология: теория и методы. –М.: Изд-во Рос. ун-та дружбы народов. 1997. –С. 331.

5. Донец П.Н. Теория межкультурной коммуникации: специфика культурных смыслов и языковых форм. – Автореферат дис. ... док.филол.наук. – Волгоград: 2004. –С. 40.
6. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. -М.: 2002. –С. 284.
7. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: “Академия”, 2001. –С. 208.
8. Ольшанский И.Г. Лексика, фразеология, текст: лингвокультурологические компоненты. //Язык и культура: сб. обзоров. -М.: 1999. –С.18-19.
9. Рождественский Ю.В. Введение в культуроведение. -М.: 2000. –С. 288.
10. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Терминологическая деятельность. –М.: 2005. –С. 288.
11. Тарасов Е.Ф. Язык как средство трансляции культуры. -М.: 1994. –С.107.
12. Телия В.Н. О методологических основаниях лингвокультурологии. // Логика, методология, философия науки. Тезисы докладов. -М.: «Обнинск», 1995. -С.89.
13. Тхорик В. И. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация. –М.: 2006. –С. 260.
14. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. -Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2006.

РЕЗЮМЕ. Мақолада лингвомаданиятшунослик тилшуносликнинг алоҳида мустақил соҳаси сифатида таҳлилга тортилган. Маданиятни билиш шу маданият вақилининг ўз маданиятига қанчалик яқинлигини кўрсатади. Маданият бу муайян кишилар гуруҳидан мерос бўлиб ўтувчи, уларни айнан бошқа гуруҳдаги вақилардан фарқлаб турувчи, муайян артефактларига эга ҳулқ моделларини ўз ичига олади. Маданият шаклланган ёки мерос ўтган ҳулқ-атвор моделларини уйғунлаштириш бўлиб, улар инсонларнинг гуруҳларини аниқлайди, уларни бошқа гуруҳ ёки миллатдан фарқлайди ва махсус артефактларда ўз ифодасини топади. Мақолада ҳар бир маданиятнинг мажбурий тавсифи ва унинг рамзий хусусияти мавжуд ва бу хусусиятларни ўрганиш лингвомаданиятшуносликнинг зиммасидадир, деган фикр илгари сурилади.

РЕЗЮМЕ. В данной статье анализируется лингвокультурология как отдельная самостоятельная область языкознания. Знание культуры показывает, насколько близок представитель этой культуры к своей культуре. Культура включает модели поведения, унаследованные от определенной группы людей, отличающие их от представителей другой группы, с определенными артефактами. Культура представляет собой совокупность сформировавшихся или унаследованных моделей поведения, определяющих группы людей, отличающих их от других групп или наций и выражающихся в особых артефактах. В статье предполагается, что существует обязательное описание каждой культуры и ее символических особенностей, а изучение этих особенностей является обязанностью лингвокультурологии.

SUMMARY. This article analyses linguoculturology as a separate independent field of linguistics. Knowing a culture shows how close a representative of that culture is to his own culture. Culture includes behavioral patterns inherited from a certain group of people, which distinguish them from representatives of another group, with certain artifacts. Culture is a combination of formed or inherited patterns of behavior that define groups of people, distinguish them from other groups or nations, and are expressed in special artifacts. The article suggests that there is a mandatory description of each culture and its symbolic features, and the study of these features is the responsibility of linguoculturology.

EFFECTIVENESS OF USING INDUCTIVE AND DEDUCTIVE APPROACH OF TEACHING ENGLISH FOR SHCOOL AND UNIVERSITY STUDENTS

M.Y.Dauletmuratova – assistant teacher

Tashkent information technologies in the name of Muhammad al-Khorazmi Nukus branch of the university

Tayanch so‘zlar: induktiv usul, deduktiv usul, boshlang‘ich bosqich, universitet darajasi, o‘quv yutuqlari.

Ключевые слова: индуктивный метод, дедуктивный метод, начальный этап, университетский уровень, академические достижения.

Key words: inductive method, deductive method, elementary stage, university level, academic achievement

Introduction. According to Bastone (2014), grammar is multi-dimensional; it is a formal mechanism, a functional system from signaling meanings, or a dynamic resource which both users and learners call on in different ways at different times. The main goal of grammar teaching is to enable learners to achieve linguistic competence; learners use grammar as a tool or resource for comprehension, and creation of oral and written discourse efficiently, effectively, and appropriately depending on the situation (Huang, 2015).

Teaching grammar plays a central role in every English foreign language (EFL) teacher's classroom and has been the focus of language teachers and learners for many years. Some people perceive it as essential to teaching any foreign language whereas others view it as an impediment to second language acquisition (SLA). Through his empirical study, (Ellis, 2016) concluded that grammar teaching can help students enhance both their language proficiencies and accuracy, facilitate the internalization of the syntactic system of the second and foreign language, and supply the development of fluency. In addition, grammar teaching can contribute to both acquired knowledge as well as learned knowledge.

Materials and methods. The main aim of the present study is to find the comparative effectiveness of deductive and inductive methods on the academic achievement of the elementary school and university students.

The objective is split into the following sub-objectives:

- To find the effect of both models on the students' grammar academic achievement in schools.

To find the effect of both models on the use of the rules of grammar by the university students.

Many researchers are interested in comparing the effectiveness of deductive and inductive methods in teaching EFL. In the present study, the researcher mentioned some of their studies that conducted at school level, while others were conducted at university level.

Studies related to School level

Aisha (2002) conducted a study to investigate the comparative effectiveness of teaching English grammar with the help of text book (deductive method) and by using group work activities (inductive teaching model). The sample size was eighty (80) at the secondary and one hundred and twelve (112) at the elementary stage in Pakistan. The duration of teaching was about one month with daily period of thirty-five minutes at each stage. The experimental group at each stage was taught English